



Hoofdstuk 1

Hoofdstuk 2

Hoofdstuk 3

Hoofdstuk 4

Hoofdstuk 5

Hoofdstuk 6

Algemene inleiding 4

Vrijheid, schuld, straf 5

Paragraaf 1	Straf en schuld	6
Paragraaf 2	Schuld en vrije wil	8
Paragraaf 3	Jeugdstrafrecht	10

Straf en boete 12

Paragraaf 1	Straf	13
Paragraaf 2	Boete	15

Geschiedenis van het straffen 17

Paragraaf 1	Straffen bij de oude Germanen	18
Paragraaf 2	Van wraakrecht naar straffende overheid	19
Paragraaf 3	Intermezzo: vijf groepen straffen	21
Paragraaf 4	Van daadrecht naar daderrecht	23
Paragraaf 5	De Verlichting: vernieuwing van het strafrecht	24
Paragraaf 6	Democratie en rechtsstaat (Verdiepingsstof)	26
Paragraaf 7	De Verlichting: twee nieuwe doelen van straffen	27
Paragraaf 8	De gevangenisstraf: vrijheidsberoving en disciplinering	28
Paragraaf 9	Een milder strafklimaat in de gevangenis	30

Waarom straffen? 32

Dader en slachtoffer 35

Paragraaf 1	Verlangen naar wraak	36
Paragraaf 2	Is straffen typisch menselijk?	37
Paragraaf 3	Wraak kent geen maat	38
Paragraaf 4	Vergelding door de overheid	39
Paragraaf 5	Gedwongen passiviteit van het slachtoffer	40
Paragraaf 6	Gedwongen vergeving	41
Paragraaf 7	Kan straf het aangedane onrecht herstellen?	43

De doodstraf 44

Paragraaf 1	Inleiding	45
Paragraaf 2	Nederland schaft de doodstraf af	47
Paragraaf 3	Overzicht van de argumenten tegen en voor de doodstraf	48
Paragraaf 4	Recht op leven en de doodstraf	50
Paragraaf 5	Is de doodstraf in strijd met het recht op leven?	52
Paragraaf 6	De doodstraf is onomkeerbaar	55
Paragraaf 7	Godsdienstige argumenten	56

Begrippen 59

In dit hoofdstuk volgen we de titel maar dan van achter naar voor: eerst verbinden we straf met schuld en daarna schuld met vrije wil.

Paragraaf 1 Straf en schuld

Een hond op bestraffende toon 'Foei!' toeroepen, vinden we niet gek. Je kunt je echter afvragen of het woord 'bestraffend' hier wel juist gekozen is. Als je bij het binnenkomen van een kamer je schouder bezeert aan de deurpost, geef je de deurpost geen straf. Een deurkozijn kan immers niet schuldig zijn en schuld is een voorwaarde voor straf. Maar kan een hond wél schuldig zijn? En als de hond niet schuldig kan zijn, verdient hij toch ook geen straf? Op 15 mei 1598 deden de schepenen van de stad Leiden een gerechtelijke uitspraak waarbij zij de hond van Jan van

der Poel, die een kindje had gebeten dat aan de gevolgen daarvan was overleden, veroordeelden tot ophanging op het plein van het Gravensteen. De hond zou op het galgenveld blijven hangen 'tot afschrik van andere honden en ieder ander.' Opmerkelijk is dat de schout van de stad in zijn eis en conclusie stelde dat de hond een bekentenis had afgelegd.

Een hond ter dood veroordelen en (naar de gewoonte van die tijd) het dode lichaam op het galgenveld laten hangen 'tot afschrik van andere honden en ieder ander' ervaren wij in onze tijd als absurd.

In een enigszins vergelijkbare rechtszaak argumenteert de advocaat van de aangeklaagde partij zo dadelijk op een wijze die ons wel aanspreekt.

In het bisdom Autun in Frankrijk heerste in het begin van de 16^e eeuw een muizenplaag. De bevolking, door hongersnood bedreigd, verlangde dat de kerkelijke rechtbanken de muizen zouden excommuniceren (uit de gemeenschap verbannen). De muizen werden gedagvaard. Op de dag van de zitting bleken zij echter niet te zijn verschenen; dit werd door de griffier genoteerd, opdat het desgewenst in hun nadeel zou kunnen worden uitgelegd. Het was dodelijke ernst en de processtukken zijn bewaard. De toegewezen verdediger in dit proces, Barthélemy Chassanee, die een grote naam verwierf in dit soort processen (hij schreef er zelfs een handleiding voor), beriep zich op de Heilige Schrift en klassieke auteurs en zijn pleidooi kwam hierop neer: daar de verdachten dieren waren en dus geen rede bezaten, konden zij geen misdrijf plegen en derhalve niet gestraft worden.

Een deurkozijn kan nooit ter verantwoording worden geroepen en van een dier zeggen we niet dat het een misdrijf begaat – in het verleden lag dat dus soms anders.

Niet bij dieren, maar pas bij mensen spreken we van 'schuld' – waarop dan een straf kan volgen. Een mens is immers een redelijk en verantwoordelijk wezen. Waar dat niet of nog niet het geval is, spreken we ook niet over schuld. Bij een zuigeling of iemand die diepgestoord is, spreken we niet van schuld; van verantwoordelijkheid en straf kan dan ook geen sprake zijn.



Opdracht 62

Rechtspraak is mensenwerk dat blijkt ook in Nederland waar de afgelopen jaren enkele ernstige gerechtelijke fouten aan het licht kwamen waardoor mensen jarenlang onschuldig in de gevangenis zaten.

- a. Doe onderzoek naar 'De Puttense moordzaak' en de zaak 'Lucia de B'.
- b. Schets het meest waarschijnlijke scenario als in Nederland de doodstraf had bestaan.

Opdracht 63

Je kunt principieel voorstander zijn van de doodstraf maar vanwege pragmatische redenen toch stellen dat invoering van de doodstraf een slechte zaak zou zijn. Vind je voor zo'n houding iets te zeggen of vind je dit tegenstrijdig? Geef argumenten.

Paragraaf 7 Godsdienstige argumenten

Volgens de Nederlandse filosoof Paul Cliteur kun je met mensen die godsdienstige standpunten hanteren geen serieuze discussie voeren. De doodstraf is het woord van God en daar is geen enkel argument tegen bestand. Of de doodstraf nu helpt of niet bij criminaliteitsbestrijding, of de doodstraf rechtvaardig is of niet, beschaafd of onbeschaafd: het is voor iemand die zich op een zogenaamde heilige tekst beroept volslagen irrelevant.

In de islamitische wereld en in de Verenigde Staten kom je godsdienstige argumenten het vaakst tegen: in de islamitische wereld met een beroep op de Koran en in de Verenigde Staten met een beroep op passages uit de Bijbel. De Chinese regering staat niet op een religieus standpunt en daarom is een discussie met een dergelijk regime vaak gemakkelijker te voeren dan met de Amerikaanse, aldus Cliteur.

Francisco José De Goya y Lucientes, *De executie van de opstandelingen op 3 mei 1808 (Los fusilamientos del tres de mayo)*, 1814



7.1 God als voorstander van de doodstraf

In de discussie rond het wel of niet afschaffen van de doodstraf in Nederland stelde dominee Van Rhijn in 1865 dat afschaffing van de doodstraf een voortvloeisel was van het moderne verlichtingsdenken, van 'de menscheidsreligie: humaniteit' en dat loopt volgens hem uit op bestialiteit. De overheid moet niet de maatschappij dienen maar God 'en past op den booswicht en moordenaar de doodstraf toe, niet in naam der beleedigde maatschappij, maar eigenlijk in naam van den beleedigden God.'

De stelling dat de overheid in dienst van God staat, baseert de orthodoxe protestantse traditie met name op Romeinen 13:1-7. Daar leest men onder meer: 'Iedereen moet het gezag van de overheid erkennen, want er is geen gezag dat niet van God komt; ook het huidige gezag is door God ingesteld.' De overheid 'voert het zwaard niet voor niets, want ze staat in dienst van God, en door hem die het slechte doet, zijn verdiende straf te geven, toont ze Gods toorn.' Als de overheid aldus straft is dat niet de willekeur van de mensen maar het gezag van God zelf dat hier beveelt. Door de hand van de overheid straft God zelf.

Augustinus die benadrukt dat de mens noch een ander noch zichzelf mag doden, maakt een uitzondering op deze regel als het bevel van God zelf komt 'door een rechtvaardige wet'. De uitvoerder van het bevel is dan slechts een instrument in de hand van God.

Sommige Nederlandse protestantse ethici verdedigen op grond van dergelijke redeneringen ook in onze tijd dat de overheid het recht heeft om de doodstraf uit te voeren (zoals J. Douma in zijn boek *Ethiek en recht* uit 1990).

Opdracht 64

Zegt Paul Cliteur dat je met godsdienstige mensen geen serieuze discussie kunt voeren?

Opdracht 65

- 'God wil dat mensen de doodstraf hanteren ter wille van de gerechtigheid en de overheid is een instrument van Gods wil.' Welke elementen bevat dit standpunt?
- Speelt in deze argumentatie 'de roep om wraak vanuit de maatschappij' een rol?
- Speelt in deze argumentatie het argument van de preventie (veiliger maken van de samenleving) een rol?



7.2 Het leven is heilig en daarmee onaantastbaar

Tegenover de inschatting dat God een voorstander is van de doodstraf staat een andere christelijke traditie die de doodstraf resoluut afwijst. Zo schreef al in het jaar 1516 Thomas More in zijn boek *Utopia* dat de doodstraf onrechtvaardig is want in strijd met het goddelijk gebod 'Gij zult niet doden'.

Een andere argumentatie loopt via het kernwoord 'de heiligheid van het leven'.

Heiligheid betekent dat het leven een transcendente waarde heeft: het begrip geeft aan dat het leven van mensen verbonden is met iets dat hun te boven gaat, bijvoorbeeld God of de natuur. Dit argument wordt door nogal wat kerken – met name in de VS – ingezet tegen abortus en euthanasie maar ook tegen de doodstraf: doden komt alleen God toe, niet de mens.

Sommige christenen menen uitzonderingen te mogen maken op deze intrinsieke heiligheid zoals destijds paus Pius XII. Deze stelde dat de heiligheid van het leven alleen slaat op onschuldige mensen, waarmee de heiligheid afhangt van iemands daden.

Maar tegenstanders van de doodstraf reageren hier op met te zeggen dat de heiligheid betrekking heeft op het leven van ieder individu, want elk leven komt van God. Een uitzondering maken zou betekenen dat je niet langer vasthoudt aan het beginsel dat ieder leven van God komt.